

Geachte dames en heren,

Een voordracht over het caféleven vroeger en nu gaat uiteindelijk over de cafés zelf, de herbergen, pubs, tavernes, brasseries, kroegen, tapperijen, of hoe je onze drankhuizen ook noemen wil. Het laatste model is de zomerbar. Dat is niet echt nieuw, het gaat eigenlijk om een variant op de speeltuin uit mijn kinderjaren, dat beetje boomgaard met aan een notelaar een schommeltouw, iets verderop een wiplank op twee halve autobanden als schokbrekers, en naast de zandbak ‘nen afrijzer’. We konden er rode limonade kopen, uit een met een marbol afgesloten kogelflesje. Die marbol kon er niet uit. Hoe was hij er trouwens in geraakt? Op dat mysterie het hoofd breken kleurde onze jeugd.

Nu is er dus de zomerbar, een weide van pakweg een dagwand groot, vol strandstoelen en pretpark-attributen. En met veel Engels. Je kan er geen limonade krijgen, zelfs geen rode, wel soft drinks en *whisky on the rocks*. De voorbije zomer heb ik er kennis mee gemaakt. Jezus Christ! Om dorst van te krijgen. Waar kon ik iets bestellen?

Ik moest de QR-code scannen, legde een jongeman uit. Ik hoorde het in Keulen donderen. “Daar, op de hoek van je tafel.” “Die pied-de-poule-klever?” “Ja.” “En nu?” “Nu moet je je app activeren!” Nieuwe donderslag. “Op je smartphone! .. Je hebt

toch een smartphone? .. Fuck you man, zelfs de paters van Affligem hebben er een.”

‘Weg van hier,’ fluisterde een stem in me, ‘straks vlieg je de bon op ook.’ Wat had een tachtig-plusser trouwens in een speeltuin te zoeken? Waarom niet gewoon op café gaan? Er moest toch nog één café te vinden zijn?

Waar is de tijd, galmde een andere stem in me, dat alleen al de Faluintjes meer dan honderd herbergen telden?

In die goede oude tijd, tweeënzeventig jaar geleden, betrad ik er voor het eerst in mijn leven een. Wat een mooie taal toch het Nederlands: een herberg betreden. Het woord herberg kende ik uit mijn Gewijde Geschiedenis. Was Jezus niet bijna in een herberg geboren? Maar ik gebruikte het woord niet meer sinds ik ... Het zat zo.

Vang 'n oeileman had mijn vader nodig. “Waar zit hij nu weer?” gromde hij. “In de herberg,” zei ik. Daarop Vang, angstaanjagend onzindelijk: “Vanher op stammenee, wilde zeggen.”

Op stammenee, ja, waar mijn vader thuis was - van wie denkt ge dat ik het heb? Behalve hij gingen ontelbare anderen op café. Om ... niet alleen om te drinken - dat kan voordeliger thuis - maar omwille van ... van het cafégevoel, nem.

Hoe moet je dat omschrijven? Je kan dat niet omschrijven, je moet het beleven.

Zoals gezegd waren er stammenees genoeg in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. In Baardegem alleen al een stuk of dertig. Vandaag nog twee, dubbel zoveel als in Herdersem, evenveel als in Meldert, eentje minder dan in Moorsel. Dertig cafés, van allerlei slag, van bescheiden tentjes, waar de 'patrong' in zijn eentje driekwart van de omzet voor zijn rekening nam, tot afspanningen waar je doorlopend het 'schof' hoorde rinkelen.

In vele gevallen bestond het café uit niet meer dan een tot gelagzaal omgevormde huiskamer. Het interieur omvatte een paar bruine tafeltjes en dito stoelen en een eenvoudige, ook al bruine houten schenkbank. De kleur van het behangpapier was assorti, dat kwam door de tabaksrook en de kacheldampen. Behoort nu tot ons socio-cultureel erfgoed, dat bruin café van vroeger.

De bazin speelde soms ook nog voor haarkapster, of verkocht in een hoekje van haar zaak 'holleblokken en wollen sletsen'. Of koffie van Jacqmotte. Allemaal om het hongerloon van haar man aan te vullen.

Het drankenaanbod was beperkt: pils, export, een kleintje geus en limonade - daar had je geen QR-scanner voor nodig.

Voor de kinderen en de vrouwen was er 3 x 4 van Callebaut. De prijs van een pint bedroeg 5 frank, 12.5 eurocent, het vierde deel van een toenmalig gemiddeld uurloon. Nu betaal je tot bijna 2 euro voor een pint, maar verdien je 5-6 keer meer.

De toenmalige drankgelegenheden waren wat men nu buurthuizen noemt. Mensen kwamen er vertellen dat Hector de 'viggerensnijder' ziek was. "En 't moet serieus zijn want 'n dokter komt er al bij." Of dat het commerenweer was die dag, want Zwette Polien, bijgenaamd Het Nieuws van de Dag, was op marode. En dan het klimaat. "De patatten, wat gaat dat worden, jong? Eerst een maand aan een stuk water gieten en nu al drie weken te heet voor adem te halen."

Andere cafés dan weer, zeker die met een zaal, konden op een sterk verenigingsleven bogen. De zaal in onze straat vormde de thuisbasis van een wieler- en kaatsclub, een duivenbond, een wipschuttersmaatschappij en een toneelkring. Er werden sportavonden georganiseerd, eerst koers op rollen, daarna echte cinema, met beelden van Wim Van Est die zestig meter diep in een ravijn gereden was – 'maar zijne Pontiac marcheerde nog', van Stanneken Ockers op zijn sterfbed – ook bij de stoerste kijkers welden tranen op - en van de Bosuil waar 60.000 man naar België-Holland keek.

Er werden ook cabaret- en crochetavonden gehouden en bals.
Bals!

Er is wat afgedanst in die jaren, met de nadruk op dansen. Voor sommigen, heidenen én christenen, was dansen een van de belangrijkste sociale verworvenheden van de 20ste eeuw.

Alleszins de leukste: een man kon zo maar een vrouw in de armen nemen en straffeloos tegen 'zijne gilet trekken' – nu mag dat niet meer, vraag het maar aan Bart Dinges.

Ook in het café zelf gooide men al eens de kont op.

Danskandidaten genoeg, vooral in afspanningen met pront vrouwvolk achter de toog. Die dames begrepen uitstekend welke plaatjes ze moesten draaien. 'O heideroosje', een tango, 'Op de purperen hei', een wals, 'Bij ons in de Jordaan', een mars. Die laatste werd uitbundig meegezongen.

Zingen gebeurde soms ook met de steun van een ingehuurde accordeonist. Op zijn 'moneca' begeleidde Mèng de Speleman het cafékoor in evergreens zoals 'Cheerio', 'Vivan Bomma' en 'Aan de kant van Meldert-Vijver'.

Als er te zingen viel was ook Angelikske van de partij, ze was nog maar tachtig – ik vind dat jong nu - en wachtte haar beurt af om met een solo uit te pakken. 'Aan de muur van 't oude kerkhof'. Iedereen hing aan haar lippen. Angelikske bloosde van trots. Daar kon ook de drank voor iets tussen hebben gezeten: geus met grenadine.

De succesrijkste momenten voor de stammenees vielen op zondag. Daar deden vooral de etablissementen onder de kerktoren hun profijt mee. Weinig mannelijke misgangers keerden na de hoogmis direct naar huis. Het parcours van hun devotie liep van het wijwatervat naar de toog. Soms had het iets van een berggrit en kwam het erop aan om niet buiten tijd binnen te zijn.

Bij Slokkers Doren scheelde het geen haar. “Uw eten stond bijna aan ’t mozegat,” smeed zijn vrouw hem naar het hoofd, “moet dat nu elke zondag zo laat zijn?” “Delphine,” zei Doren, “vandaag was er geen houden aan de paster. Ne preek van een halfuur, da’s vè dorst van te krijgen.” “Ik riek het aan uw asem,” zei Delphine.

Na hun zondagmiddagdutje voelden sommige mannen behoefte aan frisse lucht. Daarom trokken ze de kouter in om ‘ne kè te zien hoe hoog het koren al stond’. Een smoes. Zo rap mogelijk op café wilden ze zijn. Het café met zijn luxeaanbod aan gemakkelikheden. Welke allemaal?

Buiten onder de notelaar kon men ‘meetje schieten’, voor de deur op straat werd er gekeatst, onder een afdak stond de liggende wip. In het café zelf was de pitjesbak in trek, naast vogelpikken, bakschieten en kaarten. Het populairste kaartspel was pandoeren, dat ook als ‘roepen’ bekend staat.

Neem dat roepen maar letterlijk, en beeld je situaties in waarbij een van de kaarters verzuimde te doen wat zijn partner, ‘zenne mout’, van hem verwachtte. Het was ne ‘plankierkouter’ luidde het logische verwijt.

Op zondag verlangden sommige dames al eens met hun vent mee te gaan. De emancipatie moet hier begonnen zijn. De taken waren op voorhand afgesproken: hij pandoeren, roepen dus, zij zwijgen. Hij bier, zij limonade. Maar enkel bij het eerste traktement; de volgende keren moest madame voor ‘e stik chocolat’ gaan. De repen liet ze stiekem in haar sacoché glijden, ze kwamen van pas voor bij de boterham.

Wie drinkt moet ook plassen. De mannen hadden het gemakkelijk: gewoon tegen de muur, bij hoogwater rap rap tegen de voorgevel – sporen daarvan trotseerden weer en wind en bruin zeep en eau de javel.

Vrouwen die hun behoefte wilden doen, moesten – letterlijk en figuurlijk - naar achteren. Naar waar het huizeke stond, het ‘osjken’. Dat ding had een aantal tochtopeningen en kon niet op slot. Nogal kouwelijk en benauwelijk, vooral na valavond. Een chaperonne was op zijn plaats. “Lucienne, gade ne keer mee?” “Ja’k zè, Angèle, ik moet juist ook ne keer.” “Haast u, ik kan mij niet meer houden.”

Op weg naar achteren wisselden Lucienne en Angèle gauw enkele niet voor alle oren bestemde nieuwsjes uit, niemand zag het, niemand hoorde het. En de geur? Roddelen ruikt niet.

Tot de jaren zestig ging men doordeweeks zelden op stammenee. Toch was de zaak al van 's morgens vroeg open. Tot de weinige voormiddagklanten behoorden de melkophalers. Die deden hun tournée met paard en kar. Het paard zelf bepaalde de route. Het stopte waar het wou, dat betekende waar zijn baas dat graag had. Nooit aan een ijzerwinkel of een synagoge. Gelukkig voor de verkeersveiligheid dronk het slimme dier niet mee.

Tegelijk met de toog deed de bazin ook een deel van haar huishouden, de strijk bijvoorbeeld. Op de stoof, vaak een buiskachel, een 'duvelke', kookte ze eten gaar dat lang op moest staan.

In een rieten zetel dichtbij het 'duvelke' zaten de oudste leden van het gezin, dat toen nog uit drie generaties bestond. Naast de stoof stond de kolenbak, 'n oeijlenbak'. Die prijkte in het vizier en in het spuw bereik van de tabakpruimers, de sjiekers.

Er werd ook 'gesmoeërd' op café. Onder het motto: 'het is geen man die niet roken kan, 't is een debiel die niet roken wil'. Je had drie soorten consumenten:

die van 'den blauwen tipzak van 't Haantje', van zelf gerolde sigaretten dus, die van fabriekssigaretten, groene Michel, Belga blauw en rood, Mervil, en tot slot de sigarenrokers. Een stinkstok kostte evenveel als een pint. In het glazenschab achter de toog had de bazin altijd een doos Mercator staan.

Intussen hield de Overheid het caféleven stevig in de gaten. Haar standpunt was duidelijk. Drinken mocht, zat zijn niet. Op rommelmarkten kan je soms nog een kartonnen pancarte op de kop tikken, bevattende de tekst van de wet op de beteugeling van de openbare dronkenschap. Surrealistisch om te lezen. Nu toch.

Tot de jaren zestig gold ook een sluitingsuur. Dat werd gerespecteerd. Vooral door de uitbaters. De bazin stond immers al een hele dag op haar benen en de baas van de bazin moest er 's anderendaags vroeg uit om te gaan werken. In volle zomer moest het bier dan ook nog eens uit de koele kelder gehaald worden. Al die trappen, om 'varissen' van te krijgen. Daarom werden de klanten die het laatste strootje uit het dak poogden te trekken met zachte hand naar buiten geloodst.

De zachtmoedigste van die 'plekplosters' was Chieleke Botvink, alias de wauwelende filosoof. Chiel noemde zichzelf 'moi je suis ge weet wel wie' en had hij het over 'de vooruitgang van de achteruitgang'. Ook van hem: 'Ge zult wel bemerken: e pèèt pist veirder as e veirken'. Ene van Moorsel zeker?

Chielke was de kwaadste niet, alvast niet naast de altijd weer dezelfde keetschoppers, 'dweize kleffers' en 'ambrasmoukers'. Hun oeverloze discussies liepen meer dan eens uit de hand. Zeker als hun alcoholbarometer van 'goe mater' naar 'zwetzat' begon te verschuiven.

Luister even naar deze prangende dialoog: "Venteken. Gelijk als gij heb ik er vandaag al twee opg'eten". "Blaas mijne zak op, ballekeskop". "Héla, schieëven-achterwes-over, op uw gemak hé. Of ...". "Of wat?" "Wilde mijn vuist voelen?" "Riskeer het u, kom." "Och sukkelaar. Ge kunt mijn kloeë ... kussen!" En dan de provocerende slotreplik: "Nen aap zijn kl ... worden niet gekust, maar geschuurd met 'nen stalen borstel."

Patat, boenk, stoelen op hun kop, glasgerinkel - de 'batajle' was begonnen. De ter hulp geroepen sjampetter verkoos zich afzijdig te houden. Voor nieuwe glazen zorgde achteraf de bieruitzetter wel.

O die goeie ouwe tijd...

Maar dan! Eind de jaren vijftig! Het aanschijn van de wereld slaat om. Ook de maatschappij vernieuwt. De horeca volgt. Het aantal cafés smelt als een klontje suiker in een glas geus. Begin van de jaren zestig schoten er in Baardegem nog acht over. Van die acht werden de interieurs vernieuwd. De koeltoog deed zijn intrede.

De zinken kuipen, op drukke zomerdagen gevuld met blokken ijs uit Strombeek, werden tot drinkbakken voor de veestapel gerecycleerd. Het gamma caféspele kreeg er drie zusjes bij: een kickertafel, een tapbiljart en een flipperkast.

Ander nieuw meubelstuk: de jukebox. Weg met de pickup, leve de Wurlitzer. Sommige stammenees veranderden in een soortement dancing. Zij trokken de jongeren aan. Die beschikten in een almaar welvarender maatschappij over almaar meer zakgeld. De invoering van de vijfdaagseweek deed hen ook naar andere uitgaansuren zoeken. Op zaterdagavond mocht het voor hen gerust een stuk in de nacht worden.

De kaarters hielden het bij hun zondag, al leidde de jukebox hen soms af. Dat deden de danslustigen zelf ook, want af en toe nodigden zij de kaartersvrouwen voor een dansje uit. Zeker bij een slow, 'ne nekbijter' in 't Baardegeems, wisten de pandoerders niet waar eerst te kijken. De gewilligheid waarmee hun vrouw zich in de armen van haar danspartner liet nestelen, ontwrichtte hun spelinzicht.

De vrouwen zelf straalden: het preconciliaire tijdperk van 'braaf zijn en zwijgen' liep naar zijn einde, ze voelden het. Leve de golden sixties. Leve de frotting-blues.

Intussen had het café voor nóg iets nieuws gezorgd: een televisietoestel.

Maar of de komst van zo'n kijkkast de ambiance bevorderde? 'Bonanza' op het scherm, of 'Schipper naast Mathilde', en alle gesprekken vielen stil.

De kijkkast kon ook de vrouwen bekoren. Alvast onder het weerpraatje van Armand Pien. Om het even wat die man uit zijn botten sloeg, zijn verschijning bracht de dames op de rand van de staat van gratie. Drinken deden ze nog niet, tenzij limonade. Alhoewel, er waren op café nu ook likeuren te verkrijgen, Elixir d' Anvers bijvoorbeeld, dat één keer per maand als pijnstillers van pas kwam.

Nog een nieuwigheid: versnaperingen, 'droeëge sasissen' en chips. Sluipend stil vervelde het stammenee in de jaren zestig van gezellig buurthuis tot commerciële onderneming: het werd, zoals de hotels en restaurants, een onderdeel van de horecasector. Het verloor zijn ziel maar verhoogde zijn omzet.

Men ging er niet meer te voet of per fiets naartoe maar met de auto. Dat leidde bij onmatig drankgebruik niet zelden tot falend stuurgedrag. De Overheid greep in. Dat doet ze graag. Zeker als er iets te graaien valt. Ze lanceerde het spelletje 'in 't zaksken blazen': kassa! kassa! Andere consequentie: men begon op café steeds meer koffie en cola in plaats van Safir en Op-ale te drinken. En het inspireerde de Overheid tot nog meer bevoogding.

Onder andere aangaande het roken. Roken schaadde de gezondheid, oordeelde ze, ook die van de medemens. Roken op café mocht dus niet meer. Daar vinden we iets op, reageerden de uitbaters. Ze lieten dure rookafzuigers installeren en maakten de helft van hun zaak, conform de wet, rookvrij. Discussie: welke helft? De beide dan maar.

Was het daarna definitief gedaan met roken op café? Niet helemaal. Er werd eerst nog een aparte rookruimte met rookafzuiging uitgeprobeerd: Auschwitz in De Faluintjes. Zelfs de astmavrije klanten weigerden er hun leven op het spel te zetten. Ten einde raad trokken de rokers naar buiten en creëerden een nieuwe hobbygroep: de 'trottoirpaffers'. Discussies werden op de stoep voortgezet. Wat dan, vooral na middernacht, op protest van de burens stuitte. Rokers groeiden uit tot de paria's van de maatschappij.

...

Hoe moet het nu verder met het fenomeen stammenee? Dit moge duidelijk zijn: op café gaan behoort tot het DNA van de Vlaming. Het stammenee mag dus niet verdwijnen. Het zàl niet verdwijnen, maar op welke wijze zal het voortleven? Dat hangt van de durf en vernieuwingskracht van de uitbaters af. Het stammenee van de 20ste eeuw, het zogeheten volkscafé zal ophouden te bestaan.

We zullen in 'ons pollen' mogen wrijven als er per dorp nog één drankhuis overblijft. Dat zal niet elke dag en niet van 's ochtends tot een stuk in de nacht open zijn. Er zullen week- en weekendcafés komen, avond- en nachtcafés, baan- en danscafés.

Een andere trend wordt het zogeheten niche- of themacafé: het repaircafé, het leescafé, het praatcafé, het computerspelletjescafé, in Moorsel een wit en een zwart café, in Meldert een rood en een blauw.

Inmiddels hebben de koffie- thee- en ijssalons hun plaats al veroverd, net als de eetcafés, waartoe je in zekere zin ook de frituren en foodtrucks kan rekenen.

Nog een uitwijkmogelijkheid voor wie niet van dorst wil sterven: de theater- en bioscoopfoyers, de sportkantines en de cafetaria's van de ziekenhuizen en woonzorgcentra. Voeg eraan toe: de mobiele cafés bij evenementen, kermissen en festivals; het terrascafé, de zomerbar, de winterbar, de strandbar.

Ook de personeelsbezetting zal het aanzien van de cafés *next generation* bepalen. Daar gaan de vzw's voor zorgen. Binnen zo'n juridische constructie kunnen de leden bij beurtrol achter de toog gaan staan en voor garçon spelen.

De QR-code zal toelaten de kans op fraude en zwartwerk te minimaliseren. Bij grote evenementen zal de polsband van pas komen met daarin een identificatiechip, waarmee je kan bestellen en betalen.

Conclusie: de horeca-2.0 staat nu al met twee voeten in de digitale werkelijkheid. Vergeet dus nooit je smartphone mee te nemen. Leer ook wat Engels. En neem toch nog maar een mondkapje mee. Je weet nooit op welke wijze de corona en vooral de virologen nog van plan zijn met ons voeten te spelen.

Nog dit: als alle volkscafés verdwenen zullen zijn, zal het de bollebozen van Europa geloven om met subsidies over de brug te komen en er toch nog een paar open te houden. In de hoop dat dit alles de verzuring van de maatschappij tegen kan houden. Voor informatie over subsidies, wend u tot de firma Kawakiwi.

Nu nog even naar 't verleden. Naar een toog en een taboeret. En een fris drankje. Tot straks in 't Bergsken. Leve het café!

Moorsel, 29 oktober 2021

Marc De Bie

VAN STAMMENEET TOT ZOMERBAR

het caféleven vroeger en nu